

Nyelvtervezés Kárpátalján

[Cserniczkó István](http://beszelo.c3.hu/szerzok/csernicsko-istvan) ^[1]

Egy láthatatlanná tett kisebbség

A nyelvtervezés „a modern nemzetállam kiépítésének részévé vált”: a modern világ egyik fő törekvése, hogy „szinonimává tegye a nyelvet és a nemzetet”.^[1] ([/print/11735#1999-f12-12_to_1](#)) A nemzetállam kialakításához, illetve a kisebbségek asszimilálásához, „láthatatlanná tételéhez” pedig egyik legfőbb eszközként az oktatást, s ezen belül is az oktatás nyelvét használják fel. Az alábbiakban azt mutatjuk be, hogyan zajlik egy nemrég függetlenné vált államban a nemzeti nyelv államnyelvi státusba emelése, s mindez hogyan érinti az államban élő egyik őshonos nemzeti kisebbség, a kárpátaljai magyarság jogait, kilátásait, túlélési esélyeit, s milyen nyelvi konfliktusok alakulnak ki e státustervezési folyamat során.

Előzmények

A volt Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogúnak számított. Olyannyira, hogy az országnak hivatalosan nem is volt állam- vagy hivatalos nyelve,^[2] ([/print/11735#1999-f12-12_to_2](#)) sőt a 30 kötetes Nagy Szovjet Enciklopédia azt sulykolta, hogy az államnyelv fogalma csak a burzsoá államokban ismeretes, s az nem más, mint az a nyelv, amely az adott államban kötelezően használatos a hivatali ügyintézésben és intézményekben, a bíróságon, az iskolai előadások nyelveként stb., tekintet nélkül a lakosság nemzetiségi összetételére. Az enciklopédia szerint az uralkodó osztályok saját nyelvüket vezetik be államnyelv gyanánt, megsértve ezzel a nemzetiségi kisebbségek jogait. Ennek ellenére az orosz nyelv politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett, s az egyes tagköztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelve mindenütt csak a második nyelvként lehetett használatos.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja (1985) így ideologizálja az orosz nyelv mindenhatóságát: „A jövőben is biztosítani fogjuk a Szovjetunió minden állampolgára számára anyanyelvük szabad fejlesztését és egyenjogú használatát. Ugyanakkor, tekintve, hogy az orosz nyelvet a szovjet emberek önkéntesen elfogadták a nemzetek közötti érintkezés eszközeként, ennek a nyelvnek az elsajátítása a nemzeti nyelv mellett mindenki számára hozzáférhetőbbé teszi a tudomány és a technika, a hazai és a világkultúra eredményeit.” A nyelvek alkotmányosan – azaz *A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmánya (Alaptörvénye)* által – szavatolt egyenlősége a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden nép és nemzetiség használhatta az anyanyelvét a privát szférában. Azaz, ebben a nyelvi egyenjogúságban a nemzetiségi nyelvek szerepe arra korlátozódott, hogy minden nemzetiséghez eljuttathatók legyenek a központi párthatározatok, közlemények.

Az Ukrán SZSZK-ban a közel 40 milliós ukrán nép nyelvének oktatása a Szovjetunió fennállása idején csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező, az orosz nyelv tanítása viszont az ország minden iskolájában. Az ukrainai orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív volt, azaz a tanuló szülei eldönthették, tanuljon-e Ukrajnában ukrán nyelvet a gyerek, avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató ukrainai szülőnek elég volt írnia egy kérvényt, hogy gyermeke nem kíván ukránul tanulni, s kérésének eleget tettek. A nemzetiségi (így például a magyar, román stb.) tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem – fakultatíve sem – szerepelt a tantervekben. Ezekben az iskolákban is kötelezően oktatták ellenben az orosz

nyelvet.

Az 1989/90-es tanévben összukrajnai viszonylatban[3] ([/print/11735#1999-f12-12_to_3](#)) csupán az iskolások alig 45 százaléka számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, az ország legnyugatibb megyéjében, Kárpátalján ez az arány jóval kedvezőbb, 81 százalékos. Vagyis az ukránjai átlagot tekintve a tanulók csaknem 55 százaléka számára nem volt kötelező ukránul tanulni 1989/90-ben, Kárpátalján csak az iskolások 19 százaléka számára. „Mindez azt jelenti, hogy Ukrajnában érettségit szerezhetsz olyan – ukrán vagy nem ukrán – fiatal is, aki nem beszél a köztársaság nyelvét. És elboldogul nélküle felnőtként is: ezt a köztársaság fennálló intézményrendszere lehetővé teszi” – írja Balla D. Károly.[4] ([/print/11735#1999-f12-12_to_4](#))

Az ukrán nyelv oktatásának ilyen helyzete a lakosság ukránnyelv-tudásán is tükröződik. Az 1989-ben Ukrajna területén végzett legutóbbi (még szovjet) népszámlálásnál használt kérdőív 9. kérdése az anyanyelv mellett arra a szovjetunióbeli nyelvre is rákérdezett, amelyet az adatközlő saját bevallása szerint *szabadon bírt* (folyékonyan beszélt). A népszámlálás adatai szerint 1989-ben Ukrajna egyik soknemzetiségű megyéjében, Kárpátalján az 1 245 618 lakos közül 976 749-en ukrán nemzetiségűnek tartották magukat, s közülük 961 489-en tekintették az ukránt anyanyelvüknek.

A más nemzetiségűek közül az ukránt anyanyelvüknek vallókkal együtt összesen 972 827-en felelték azt a népszámlálási biztosoknak Kárpátalján 1989-ben, hogy az ukrán az anyanyelvük. A 272 791 *nem ukrán anyanyelvű* kárpátaljai közül 48 106-an (17,6 százalékuk) saját megítélésük szerint szabadon bírták az ukrán nyelvet. Az ukrán anyanyelvűekkel együtt 1 020 933 fő, a kárpátaljai lakosság 81,9 százaléka beszélt eszerint (saját bevallás alapján) ukránul 1989-ben.

Ezzel szemben az orosz anyanyelvűekkel együtt Kárpátalján 1989-ben 732 556 fő, az összlakosság 58,8 százaléka beszélte szabadon az orosz nyelvet, s a *nem orosz anyanyelvűek* 53,7 százaléka (több mint fele!) saját bevallása szerint beszélt oroszul. (514 516-an – a lakosság 41,3 százaléka – úgy vélték, hogy csak anyanyelvükön beszélnek.)

A 155 711 magyar nemzetiségű kárpátaljai lakos közül 65 718-an (42,2 százalék) úgy ítélték meg, hogy beszélnek az orosz nyelvet, és annak ellenére, hogy a területen az ukránok alkotják a többséget, csak 17 723-an (11,3 százalék) vallották azt, hogy szabadon beszélnek ukránul. 72 178 kárpátaljai magyar nemzetiségű saját bevallása szerint csak magyarul beszélt.[5] ([/print/11735#1999-f12-12_to_5](#))

Hét évvel az 1989-es népszámlálás után, 1996 nyarán egy kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálat során a kárpátaljai lakosság nyelvtudására is rákérdeztünk. Négy településtípusban (magyar többségű város és falu, illetve magyar kisebbségű város és falu) összesen 144, kor, nem és iskolai végzettség szerint rétegzett felnőtt, magát magyarnak valló adatközlő válaszolt arra a kérdésre, hogy saját bevallása szerint milyen fokon beszél magyarul, oroszul és ukránul. [6] ([/print/11735#1999-f12-12_to_6](#)) Magyartudását az adatközlők 95 százaléka *nagyon jónak* vagy *anyanyelvi szintűnek* ítélte, orosz tudását túlnyomó többségük (91 százalék) a *nem nagyon jótól a nagyon jóig* terjedő jelzőkkel minősítette, de ukrántudását csak kétharmaduk (67 százalék) ítélte ilyennek. A magyarok orosz tudásánál jóval gyengébb ukrántudását mutatja az is, hogy az *alig néhány szót* vagy annyit sem tudók aránya az orosz esetében a minta 6,3 százaléka, míg az ukrán esetében ugyanez 32,6 százalék. Arra a kérdésre, hogy tudnak-e írni és olvasni az adatközlők magyarul, oroszul és ukránul, a minta 97 százaléka úgy válaszolt, hogy magyarul ír és olvas, 3 százalék csak olvas. Az oroszul írók és olvasók aránya közelebb az anyanyelvihez (95,8 százalék), ám ukránul sokkal ritkább: csak az adatközlők 56 százaléka ítélte úgy, hogy tud ukránul írni és olvasni, 30 százalék csak olvasni tud, 14 százalék sem írni, sem olvasni nem tud.

A jelen

1989-ben megszületett az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Törvénye az Ukrán SZSZK-

beli nyelvekről, amelynek 2. cikkelye értelmében Ukrajna államnyelve az ukrán. A törvény 27. cikkelye (Az oktatás és a nevelés nyelve az általános iskolákban) kimondja: „Az Ukrán SZSZK általános iskoláiban az ukrán és az orosz nyelv oktatása kötelező.”[\[7\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_7\)](#) „Az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsának Határozata az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről szóló törvény hatályba lépéséről” című, a törvényhez fűzött kiegészítés azonban az idézett cikkellyel kapcsolatban megjegyzi, hogy „a törvény hatályba lépésétől (azaz 1990. január 1-jétől – Cs. I.) számított tíz éven belül” lép életbe. Az említett kiegészítés egyébként nem csupán az oktatásra vonatkozó cikkelyek kapcsán szabott türelmi időt az oroszról ukránra való áttérés folyamatában. Három-öt év türelmi időt engedélyezett a törvény a közigazgatás nyelvének ukránra váltására, öt-tíz évet pedig arra, hogy az oktatás minden szintjén áttérjenek az ukránra. Az 1996. június 28-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott alkotmány 10. cikkelye is egyértelműen fogalmaz az ukrán nyelv státusát tekintve: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv.”[\[8\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_8\)](#)

Az ukrán nyelv oktatását 1990-ben bevezették minden ukrainai, így a kárpátaljai magyar iskolákban is. Az ukrainai nyelvtörvény elfogadása után 1990-ben érettségizett az utolsó olyan korosztály, amely számára – ha nem ukrán tannyelvű iskolába járt – nem feltétlenül volt kötelező az ukrán nyelv tanulása. A gyakorlatban ez korántsem zajlik zökkenőmentesen: az ukrán államnyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolákban ugyanis nincsenek meg még az alapvető feltételek sem.

Nincsenek a magyar iskolák számára készült ukránnyelv-tankönyvek, még az ábécéskönyv is hiányzik. Az iskolák többségében azokból a tankönyvekből tanítanak, amelyek egykor az orosz iskolában ukránul tanulók számára készültek: ezekben a magyarázatok, feladatok stb. szövegei orosz nyelvűek, márpedig 1993 óta a kárpátaljai magyar iskolákban – egy-két kivételtől eltekintve – nem oktatják az orosz nyelvet. Így a magyar tanulók az államnyelvet olyan nyelv közvetítésével tanulják, amelyet sohasem tanultak, tehát nagy többségük nem is ismerheti.[\[9\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_9\)](#) 1996-ban megjelent ugyan egy, a magyar iskolák 3. osztálya számára készült ukrán nyelvi tankönyv (szerzői Kapitány Marianna és Pavel Csucska), ám az Ukrainai Pedagógiai Tudományok Akadémiája Pedagógiai Intézete is negatívan vélekedik róla, a magyar és ukrán betűk összehasonlítása miatt, illetve hogy könyvükhöz még néhány szavas ukrán–magyar szójegyzéket sem csatoltak. 1999-ben megjelent a középiskolák (10–11. osztályok) számára készült ukránnyelv-tankönyv is, amelyet azonban magyarul nem beszélő szerzők állítottak össze, a kárpátaljai magyar iskolások igényeit is teljesen figyelmen kívül hagyták. Eleve furcsa az is, hogy az állam először a középiskolák számára készített tankönyvet az államnyelv oktatásához, miközben az általános iskolai oktatáshoz mindmáig nem biztosít tankönyveket. Ez a szituáció olyan, mintha a ház építői az alapok lerakása előtt a tető ácsolásába kezdtek volna.

Nincsenek magyar–ukrán és ukrán–magyar iskolai szótárak. A fent említett orosz iskolák számára készült tankönyvek végén található szójegyzék is orosz–ukrán, illetve ukrán–orosz, tehát a magyar iskolákban gyakorlatilag hasznavehetetlen. Az utolsó tudományos igényű, kétkötetes ukrán–magyar és magyar–ukrán szótár 1963-ban jelent meg az MTA és a Kárpátontúli Területi Kiadó gondozásában, amelyben az ukrán grammatika rövidített, vázlatos leírása is helyet kapott, ám a könyv hiányzik az iskolai könyvtárakból, sőt a beregszászi könyvtárakban egyetlen példány sem található belőle, akárcsak a Kárpátalján korábban megjelent szótárból sincs.[\[10\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_10\)](#) A *Bóbíta* című kárpátaljai gyermeklap mellékleteként is napvilágot látott 1996-ban egy kezdetleges szógyűjtemény, amely azonban nem pótolhat egy szótárt. 1997-ben végre kiadásra került egy ukrán–magyar, illetve magyar–ukrán kissejtár, amely a képzett szavakkal együtt kb. 5–5 ezer szócikket tartalmaz,[\[11\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_11\)](#) ám – bár jobb a semminél – nem pótolhat egy tudományos igényű munkát. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán (többek között kárpátaljai szakemberek bevonásával) folyamatban van az ukrán–magyar nagyszótár készítése, a munkálatok azonban még évekig elhúzódnak.

Hiányoznak a szakképzett szaktanárok. Általában az orosz tanárookra hárul az ukrán nyelv

oktatása, esetleg azokra a pedagógusokra, akik valamennyire beszélnek a nyelvet. A káderhiány nem véletlen: a magyar iskolát végzettek közül senki sem jelentkezhetett korábban az Ungvári Állami Egyetem ukrán nyelv és irodalom szakára, mert a magyar iskolákban nem volt tantárgy az ukrán nyelv, így értelemszerűen ukrán szakosokat sem helyeztek magyar tannyelvű iskolába, jelenleg viszont hiány van a területen ukrántanárokból, főként a magyarul is beszélőkből. Az 1995/1996-os tanévben a Beregszászi Járási Közoktatási Osztály adatai szerint a járás magyar iskoláiban 64 pedagógus tanította az ukrán nyelvet. Közülük mindössze 14-nek volt ukrán szakos diplomája, 33-an orosz szakosok, 8-an tanítók, ketten kulturális munkások (népművelők), öten pedig más végzettséggel rendelkező tanárok voltak.[12] ([/print/11735#1999-f12-12_to_12](#)) A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) nyilatkozata szerint ezt a problémát az orosz szakos tanárok átképzésével lehetne orvosolni.

Még végleges tantervek sincsenek a nemzetiségi iskolák számára. A Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet és az ukrán Oktatásügyi Minisztérium között ugyanis hosszas presztízscsata dúl, melynek tétje, hogy ki jogosult a nevezett tantervek kidolgozására: Ungvár vagy Kijev.

Kidolgozatlanok az ukrán nyelv oktatásának módszertani alapelvei is, hisz mind ez idáig nem volt tantárgy az ukrán a kárpátaljai magyar iskolákban. Az orosz nyelv oktatásának módszertanát nem lehet egy az egyben átvinni, mert egyrészt az oroszitanítás „eredményei” ezt nem indokolják, másrészt a Szovjetunióban az orosz nyelvet abból az elvből kiindulva oktatták, hogy az minden szovjet ember második anyanyelve, nem pedig idegen nyelv. Az ukrán nyelv oktatásának megszervezésekor demográfiai tényezőket is figyelembe kellene venni.: a 67 százalékban magyar többségű beregszászi járás közel 100 százalékban magyarok lakta falvaiban például nyilván más módszert kell követni, mint mondjuk a Felső-Tisza vidékén, ahol az iskolába kerülő magyar gyerekekről elképzelhető, hogy az első osztályba kerülve jobban beszél ukránul, mint magyarul.

Ezzel kapcsolatosan mindeddig fel sem merült az a kérdés, hogyan viszonyuljanak a magyar iskolák számára készülő ukránnyelv-tantervek és tankönyvek a helyi, kárpátaljai ukrán nyelvjárásokhoz vagy a ruszin nyelvhez, amelynek nyelvi státusa máig vitatott, és amelynek hivatalos ukrainai elismerésére máig sem került sor, ám több ruszin közösséghez hasonlóan a kárpátaljai ruszinok is egy ruszin standard kodifikálásával próbálkoznak. A probléma azért is valós és megoldásra váró, mert azok a kárpátaljai magyar gyerekek, akik némi ukránnyelv-tudással kerülnek az iskolába, nem az ukrán standardot, hanem helyi változatát beszélnek ilyen vagy olyan fokon. Akár az ukrán nyelvjárásának, akár önálló ruszin nyelvnek tekintjük is a helyi szláv nyelvváltozatokat, az bizonyos, hogy köztük és az ukrán standard között sokkal jelentősebbek a lexikai, grammatikai különbségek, mint például a magyar nyelvjárások között. A két nyelvváltozat megnevezése is különböző. A standardot *ukránnak* vagy *tiszta ukránnak* nevezik; aki a helyi nyelvjárást használja, arra azt mondják, hogy „po-zakarpatszki”, azaz *kárpátaljaiul*, a helyi dialektusban beszél. Az iskolákban pedig természetesen az ukrán standardot oktatják.

Ez tehát a helyzet annak ellenére, hogy az Ukrajna elnöke által jóváhagyott Nemzeti Alaptanterv, valamint a nyelvtörvény 2. cikkelye rögzíti: biztosítani kell az ukrán mint államnyelv megfelelő szintű ismeretét minden középiskolai végzős számára. Az, hogy az állam függetlensége hat éve alatt sem teremtette meg a feltételeket kisebbségi polgárai számára az ukrán nyelv elsajátításához, akár a közösség elszigetelését is szolgálhatja. Az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményei az ún. *szegregációs oktatási modellre* emlékeztetnek. A szegregációs oktatási modell kisebbségekkel szembeni alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet, hogy ily módon szigeteljék el a kisebbséget. A kérdés megoldatlanságát jelzi, hogy a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Ukrán–Magyar Vegyes Bizottság is többször napirendre tűzte, s a kárpátaljai magyar sajtó is rendszeresen foglalkozik a témával. Érdemi lépésekre azonban még nem került sor.

A nyelvi emberi jogoknak része az illető ország (legalább egyik) hivatalos nyelve megtanulásának joga is. A nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásban is az áll, hogy a hivatalos államnyelvet tantárgyként kell oktatni, lehetőleg kétnyelvű tanárok által. [\[13\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_13\)](#)

Ukránul pedig tudni kell(ene)

Az iskolai ukránnyelv-oktatás olyan, amilyen, az igazi problémák azonban még csak ezután kezdődnek.

Az ukrán Oktatásügyi Minisztérium ugyanis kiadott egy rendeletet, amelynek értelmében az általános iskola végén a kibocsátó, illetve a középiskola végén az érettségi vizsgákat a következő tárgyakból kell tenni: a 9. osztály végén ukrán nyelvből és matematikából, a 11. végén ukrán nyelv és irodalomból, Ukrajna történetéből, matematikából és két szabadon választott tárgyból. Mindez azt jelenti, hogy a magyar tannyelvű kárpátaljai iskolák végzőseinek is ukrán nyelvből és irodalomból kell érettségizniük, anyanyelvükből viszont csupán akkor tehetnek vizsgát, ha választják. A minisztérium azonban három bekezdéssel a fenti rendelkezés alatt hagyott egy kiskaput a nemzetiségi iskolák számára. A 2.4.3. számú cikkely értelmében azok a tanulók, akiket nem osztályoztak ukrán nyelvből és irodalomból, ezek helyett a tárgyak helyett „más népek nyelvéből és irodalmából tesznek vizsgát” (uo.). Eszerint azokban a kárpátaljai magyar iskolákban, ahol hivatalosan nem osztályozták a tanulókat ukrán nyelvből és irodalomból, magyar nyelvből és irodalomból tehettek vizsgát, ukránból pedig csak akkor, ha a tanulók ezt a vizsgatárgyat választották a kötelező tárgyakon kívül.

Az 1997. évi érettségi vizsgákkal kapcsolatban hasonló rendelkezések jelentek meg az oktatási minisztérium közlönyében. A 9. és 11. osztály végi kibocsátó, illetve érettségi vizsgákat közel azonos feltételek között tehették le a tanulók, mint 1996-ban, vagyis csak abban az esetben tehettek anyanyelvből vizsgát a nem ukrán tannyelvű iskolák tanulói, ha nem osztályozták őket ukrán nyelvből. 1998-ban aztán már kötelezővé tették az ukrán nyelvet mint érettségi tárgyat a magyar iskolákban annak ellenére, hogy az államnyelv oktatása igencsak felületes. A múlt év novemberi árvízre hivatkozva az árvíz által sújtott települések magyar iskoláiban engedélyezték, hogy az ukrán helyett az anyanyelvből tegyenek vizsgát.

Hasonló problémák merültek fel az egyetemi felvételi vizsgákkal kapcsolatban is. 1964-től a magyar iskolák végzősei az Ungvári Állami Egyetem felvételi vizsgáin magyarul írhatták a fogalmazást vagy a tollbamondást, s bizonyos időszakokban a szaktantárgyakból is magyarul felvételizhettek. 1986-ban a felvételi szabályzatban is rögzítették az anyanyelvi felvételizés jogát.

Az ukrán nyelvtörvény 1989-es elfogadása, Ukrajna függetlenségének kikiáltása (1991), a Magyarország és Ukrajna között létrejött, a kisebbségek jogainak biztosításáról 1991-ben elfogadott nyilatkozat, az ukrán–magyar alapszerződés megkötése (1991) és az ukrán nemzetiségi törvény kihirdetése (1992) után egy ideig úgy tűnt, hogy ez a kérdés végképp rendeződik, s a kárpátaljai magyarok számára végre biztosított az anyanyelven történő felvételizés joga a helyi oktatási intézményekbe. Ám a dolgok jelenlegi állása szerint ez egyáltalán nem biztos.

A nyelvtörvény 29. cikkelye értelmében Ukrajnában a felső- és középfokú oktatási intézményekbe felvételizők ukrán nyelvből tesznek felvételi vizsgát. Azok a felvételizők, akik az ukrán és orosz nyelvvel párhuzamosan az általános iskolában nemzeti nyelvüket is tanulták, ukrán oktatási nyelvű intézménybe felvételizvén szintén ukrán nyelvből tesznek felvételi vizsgát. Csak a nemzeti kádereket képző felső- és középfokú oktatási intézményekbe felvételiző diákok tehetnek anyanyelvből felvételi vizsgát. Az ukránból nem osztályozottak felvételi vizsgáinak rendjéről Ukrajna Oktatási Minisztériuma határoz.

Az 1993/1994-es tanévben kezdődött el a máig tartó huzavona. Akkor vezették ugyanis be az

ukrajnai felsőoktatási intézményekben azt, hogy a jelentkezők a felvételi vizsgára magukkal vitték az érettségien szerzett pontszámokat abból a három tárgyból, amelyekből az adott szakon felvételi vizsgát kellett tenni. A felvételi tárgyak között ott szerepelt minden szakon az ukrán vagy az orosz nyelv, a magyar tannyelvű iskolákban azonban az ukrán nyelvet még nem tanulhatták meg kellő szinten az érettségizők (hiszen mindössze 3 éve volt tantárgy a magyar iskolákban), az orosz nyelvet pedig egy 1993. augusztusi miniszteri rendelet értelmében a legtöbb helyen már nem oktatták.[14] ([/print/11735#1999-f12-12_to_14](#)) A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) levélben kérte az ukrán Oktatásügyi Minisztériumot a rendelkezés felülvizsgálatára, többek között arra hivatkozva, hogy ha az orosz kisebbség számára adott az anyanyelven való felvételizés lehetősége, a többi nemzetiségnek is biztosítani kell ezt a jogot. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) hasonló kéréssel fordult a Nemzetiségi és Migrációs Minisztériumhoz, s végül az Ungvári Állami Egyetem lehetővé tette, hogy a magyar iskolák végzőseinek a magyarból tett érettségi vizsgán szerzett pontszámait számítsák be a felvételibe, illetve hogy ne ukrán vagy orosz, hanem magyar nyelvből írjanak felvételi tollbamondást. Az 1994/1995-ös tanévben az Ungvári Állami Egyetem annyi engedelményt tett, hogy azok a magyar iskolában érettségizett diákok, akiket iskolájukban nem osztályoztak ukrán nyelvből, magyarul felvételizhettek. Bár 1995-ben már minden magyar iskolában oktatták az ukrán nyelvet, erre úgy nyílt lehetőség, hogy az érettségi bizonyítványokba az került, hogy nem ukrán nyelvet, hanem csupán ukrán beszédkészséget tanítottak, s ebből nem osztályozták a tanulókat.[15] ([/print/11735#1999-f12-12_to_15](#))

Mindennek azért van jelentősége, mert azok a felvételizők, akiket iskolájukban osztályoztak ukrán nyelvből és irodalomból, csakis ukrán nyelven tehettek felvételi vizsgát, akiknek nem szerepelt ukránból érdemjegy az érettségi bizonyítványukban, anyanyelvükön felvételizhettek az Ungvári Állami Egyetemre. A magyar iskolák egy része azonban nem értesült a rendelkezésről és arról, hogy ez milyen következménnyel jár a felvételi nyelvére, ezért osztályozták tanulóikat ukrán nyelvből, s ezzel megfosztották őket az anyanyelvi felvételizés lehetőségétől.

Az állam tehát – miközben az államnyelv oktatásához nem teremtette meg a feltételeket a nemzetiségi iskolákban – elvileg azonos színvonalú ukrán nyelvtudást vár el a nemzetiségi és az ukrán tannyelvű iskolák végzőseitől, hiszen egyforma felvételi követelményeket állít eléjük. Ez azonban nonszensz. Ugyanakkor az alaptantervben az áll, hogy „ha az oktatás nyelve megegyezik az államéval, az ukrán nyelv ismeretével szemben támasztott követelményeknek meg kell haladniuk az általánosan kötelező szintet”. Akkor pedig nem világos, hogyan lehet azonos a felvételi követelményrendszer a nemzetiségi és ukrán tannyelvű iskolákban érettségizett tanulók számára.

Az, hogy a kárpátaljai magyar felvételizőknek ukrán nyelvből kell felvételi vizsgát tenniük a közép- és felsőfokú oktatási intézményekben, megfelel az alkotmány 10. cikkelyének, mely szerint Ukrajna államnyelve az ukrán nyelv, továbbá 11. és 53. cikkelyeinek és az ukrajnai nemzetiségi kisebbségeiről szóló törvény 2., 6. és 7. cikkelyének, illetve nem mond ellent a nemzetközi normáknak – jelentette ki az Állami Nemzetiségi és Migrációs Főosztály 1996. november 16-án kelt, a KMPSZ és a KMKSZ elnökének címzett levelében. Mindazonáltal, mivel az egy tömbben élő kárpátaljai magyarság körében csak 1990-ben vezették be az ukrán nyelv oktatását, a felsőoktatási intézményekbe való felvételi szabályzatban az 1996/1997-es tanévben *kivételesen* (kiemelés tőlem – Cs. I.) szerepelni fog egy kitétel, amely lehetővé teszi, hogy azok a tanulók, akiket nem osztályoztak ukrán nyelvből és irodalomból, abból a nyelvből tehetnek felvételi vizsgát, amelyből osztályzatot kaptak. A levélben ígéret áll arról is, hogy ezzel a lehetőséggel 1998-ban is élhetnek a magyar iskolák.

Ennek ellenére az anyanyelvi felvételizés kérdése máig megoldatlan. Megnyugtató törvényi rendezés helyett az állam eddig minden évben kegyet gyakorolva engedélyezte a magyar nyelvű felvételizést, ám nincs arra garancia, hogy a következő tanévben is számíthatunk a könyörödományra.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1353. számú ajánlása a kisebbségek felsőoktatásban való részvételéről 6. cikkelyének VI. bekezdése így szól: „a kisebbségi csoportokból érkező hallgatóknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a felsőoktatásba való belépéshez szükséges felvételi vizsgáikat anyanyelvükön tegyék le.” Ukrajna tagja az ET-nek.

Az ügy azonban nem rendeződött végérvényesen. Erre utal többek között az eseményekről az elmúlt években tudósító lapok szóhasználata is. Mindegyik hírből kitűnik, hogy az ukrán oktatásügyi minisztérium eme döntése ideiglenes, ott szerepel a cikkekben az *engedély* szó, a *Népszabadságban* a témában nyilatkozó Tabajdi Csaba, a magyar Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára pedig az *átmenetileg* szót használja: „A Volodimir Jevtuh vezette ukrán delegációval folytatott megbeszélésen jegyzőkönyvbe foglalták, hogy a magyar tannyelvű iskolát végzett diákok *átmenetileg* anyanyelven és anyanyelvből tehetnek egyetemi felvételi vizsgát.”^[16] ([/print/11735#1999-f12-12_to_16](#)) Volodimir Szlivka, az Ungvári Állami Egyetem rektora sem győzi hangsúlyozni az ideiglenességet: „*Ebben a tanévben* azok a fiatalok, akik nemzetiségi, azaz magyar, orosz vagy román tannyelvű iskolát végeztek, anyanyelvükön adhatják a felvételi vizsgákat. Erre megvan az Ukrán Oktatásügyi Minisztérium megfelelő engedélye.”^[17] ([/print/11735#1999-f12-12_to_17](#))

Petro Petriszcsa, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás nemzetiségi és migrációs főosztályának vezetője is hasonló szellemben nyilatkozott: szerinte ez a jog „nyilvánvalóan még néhány évig mindenképpen megmarad. Úgy vélem, így rendelkezik majd a készülőben lévő új nyelvtörvény is, amelynek elfogadása után feltehetően talán három, öt évre, esetleg még hosszabb időtartamra is meg fog maradni ez a jog, hiszen ahhoz, hogy ezt a lehetőséget megvonják a nemzetiségi iskolák végzőseitől, először is az ukrán nyelv oktatásához, illetve annak megfelelő színvonalon történő elsajátításához mindenképpen meg kell teremteni a szükséges feltételeket.”^[18] ([/print/11735#1999-f12-12_to_18](#))

Az ukrán tanügyi vezetés – a fentiekből ítélve tehát – még nem tett le arról, hogy érvényt szerezzen a nyelvtörvény 29. cikkelyének, mely szerint az ukrainai felső- és középfokú tanintézményekbe ukrán nyelvből kell felvételi vizsgát tenni. Az ideiglenes engedékenységre pedig azzal magyarázható, hogy a nyelvtörvény életbe léptetési rendjéről rendelkező dokumentum 5–10 év türelmi időt szabott ennek a cikkelynek a végrehajtására, és a tíz év csak 1999-ben járt le.

Amikor 1997 tavaszán, még ha időlegesen is, de rendeződni látszott az anyanyelvi felvételizés kérdése, Ukrajna Oktatásügyi Minisztériuma egy újabb ötlettel állt elő, amely tovább borzolta a kedélyeket, illetve még inkább megpróbálta aláásni az anyanyelvi oktatás presztízsét. A szóban forgó ötlet nem más, mint az Oktatásügyi Minisztérium által kidolgozott, *Ukrajna nemzetiségi kisebbségeinek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai* címet viselő tervezet, amelyet minden nemzetiségi iskolába elküldtek azzal a megjegyzéssel, hogy a javaslatokat kérik 1997. május 19-ig (tehát öt nap alatt!) eljuttatni Kijevbe.

A koncepció 16 oldalon foglalja össze, milyennek is képzele a minisztérium a nemzeti kisebbségek oktatását: a polikulturális oktatást tűzi ki célul, melynek vezérelve az ukrán mentalitás formálása. A polikulturális oktatási modell a tervezet összeállítóinak olvasatában azt jelenti, hogy az iskolákban (nemzetiségi–ukrán) kétnyelvű tanárok oktatnak ukrán nyelven, ami alól csak az „etnikai jellegű tantárgyak” jelentenek kivételt (ez alatt az anyanyelv és irodalom, történelem, valamint a honismeret oktatását értik), amelyeket anyanyelvükön tanulhatnak a gyerekek. A dokumentum szerint a nemzetiségi általános és középiskolákban (ukrainai terminológia szerint a II. és III. fokozatú iskolákban) az oktatás nyelve az ukrán kell legyen, kivéve a már említett etnikai jellegű tárgyakat. Az anyanyelven történő oktatásra csak az elemi (ukrainai terminológia szerint I. fokozatú) iskolákban, illetve a nemzetiségi társadalmi szervezetek által működtetett oktatási formákban nyílik lehetőség. Az ukrán nyelvvel kapcsolatban a koncepció a következőképpen fogalmaz: „Az oktatási rendszerben előirányzott, az ukránnak mint államnyelvnek az oktató-nevelő intézményekben való megerősítését célzó

tervezet biztosítja az ukrán nyelvnek az állami standardok szintjén való elsajátításának jogát és kötelezettségét.” Arról azonban sehol nem esik szó, mit is kell az „állami standardok szintje” alatt érteni. Szerepel továbbá a dokumentumban, hogy az ukrán nyelv elsajátítása lehetővé teszi a kisebbségek számára az ország társadalmi, polgári, kulturális életében való aktív részvételt, illetve fajtól (rassz), nemzetiségtől függetlenül biztosítja a jogot a munkához. Ez a tétel ellenkezik az ukrainai nyelvtörvény 6. cikkelyével, amely értelmében az ukrán nyelv ismeretének hiánya nem ok arra, hogy az állampolgárt elutasítsák a munkába való felvételkor, ugyanakkor azonban a munkába állt személy a munkába lépést követően köteles elsajátítani a hivatal által használt nyelvet olyan mértékben, amely hivatala betöltéséhez elengedhetetlenül szükséges. A tervezet tehát a kisebbségek integrációját, részvételét az állam gazdasági, szociális életében a többségi nyelv ismeretétől teszi függővé, ami nyelvi alapon történő diszkrimináció, s mint ilyen, alkotmány- és törvényellenes.

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) a sajtó hasábjain fejezte ki aggodalmait a tervezettel kapcsolatban, amelynek értelmében a II. és III. fokozatú (értsd: általános és középiskola) nemzetiségi iskolákban néhány nemzeti tantárgy kivételével az ukrán lesz az oktatás nyelve, és csak az I. fokozatú (elemi, azaz 1–4. osztályok) iskolákban marad meg az anyanyelven történő oktatás.

A tervezet kiváltotta felzúdulásra az Oktatásügyi Minisztérium megdöbbenő módon próbálta lecsillapítani a kedélyeket: egy Csernyivciben 1997. május 19–21. között rendezett oktatási szemináriumon a minisztérium képviselői kijelentették, hogy a tervezetbe nyomdahiba folytán tévedés csúszott, mégpedig oly módon, hogy ott, ahol azt fejtegeti a dokumentum, hogy milyen fokozatú iskolákban van mód az anyanyelvi oktatásra, az I. szám mellől kimaradt a II. és a III., vagyis nem kizárólag az I. fokozatú iskolákban marad meg az anyanyelvi oktatás, hanem mindhárom iskolai fokozatban.[19] (/print/11735#1999-f12-12_to_19) A koncepció szövegének tüzetesebb elemzése azonban arra enged következtetni, hogy természetesen szó sem lehet efféle tévedésről. Sokkal valószínűbbnek tartja a kárpátaljai magyar sajtó, hogy ezzel a tervezettel a kisebbségi szervezetek ellenállását tesztelte a minisztérium.

A tervezet módosított változata 1997. augusztus 4-én került ismét az iskolákba, amely csak minimálisan tér el az előző változattól. Többek között kimaradt belőle, hogy a koncepció fő célja az ukrán mentalitás kialakítása. Bekerült viszont a szövegbe, hogy az anyanyelven való oktatás kiterjed az elemi (I. fokozatú) iskolák mellett az általános és középiskolákra (azaz az I–III. fokozatú iskolák mindegyikére) is. Az ukrán nyelv elsajátításával kapcsolatban ez a variáns is az előzővel megegyezően fogalmaz, ebben is szerepel az államnyelvnek az „állami standardok szintjén” való megtanulásának igénye, a fogalom értelmezésére azonban itt sem kerül sor. Szintén benne maradt a dokumentumban az is, hogy az ukrán nyelv ismerete biztosítja fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül a munkahelyek betöltéséhez való jogot. A tervezet ellen a KMPSZ nagygyűlésen tiltakozott. Azóta a tervezetnek összesen négy változata ismert, s az utóbbi kettő gyakorlatilag visszatért az eredeti változat szövegéhez.

A dokumentumban felvázolt oktatási modell sok tekintetben hasonlít az úgynevezett *átirányítási oktatási programra*, amelynek lényege, hogy az iskola első két vagy négy évében a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. Két vagy négy év elteltével, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat átirányítják a többségi nyelven való tanulásra. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén. A kisebbségi nyelv szerepe tulajdonképpen csak arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, s ezáltal a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást, azaz az asszimilációt.[20] (/print/11735#1999-f12-12_to_20)

A tervezetben foglaltak ellentmondanak Ukrajna Alkotmánya 53., az ukrainai nemzetiségekről szóló törvény 6. és 13., a nyelvtörvény 3., 6., 25., 27. és 28., az oktatási törvény 7. cikkelyének,

valamint az ukrán–magyar államközi alapszerződés 17., illetve az alapszerződéshez csatolt kisebbségi nyilatkozat 5. és 10. cikkelyének, az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság ajánlásainak. Nem egyeztethető össze továbbá több nemzetközi dokumentum szellemével, így például a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával.[21] ([/print/11735#1999-f12-12_to_21](#))

Mit veszíthetünk?

Az anyanyelvi felvételizés eddig minden évben megoldódott – bár csak ideiglenesen. Az viszont már teljesen más kérdés, hogyan boldogul egy magyar diák az anyanyelven tett sikeres felvételi vizsga után hiányos ukrán tudásával, hiszen az ungvári egyetemen az oktatás nyelve az ukrán – a magyar, a matematika és fizika szakot kivéve, ahol az előadások egy része magyar nyelvű. Márpedig, amelyik kárpátaljai magyar diák nem kap osztályzatot ukránból, eleve csupán az Ungvári Állami Egyetemre jelentkezhet,[22] ([/print/11735#1999-f12-12_to_22](#)) mert csak ez az egyetem biztosítja Ukrajnában a magyar nyelven való felvételizés lehetőségét magyarul is értő tanárok által.

Sikeres felvételi esetén az egyetemen már nincs szervezett mód az ukrán nyelv elsajátítására. Ez a lehetőség csak a magyar szakos hallgatók számára adott. Az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén – egyedülálló módon – a magyar szakos hallgatók 1966 óta tanulhatnak ukránul. Jelenleg két félévben, összesen 100 órában tanulhatnak ukrán nyelvet a magyar szakosok; a kurzust kollokviummal zárják. Ám ez a gyorstalpalóra emlékeztető nyelvtanfolyam sem alkalmas arra, hogy felkészítse a diákokat az ukrán nyelvű előadások hallgatására és megértésére, illetve az ukrán nyelven való vizsgázásra. A más szakos hallgatók – nemzetiségtől és anyanyelvtől függetlenül – ún. *hivatali ukrán* nyelvet tanulnak.[23] ([/print/11735#1999-f12-12_to_23](#))

Az ukránból nem osztályozott, nem egyetemre jelentkezők helyzete ennél is nehezebb, mert Kárpátalján mindössze hat olyan szakiskola működik, ahol magyar csoportok is vannak, de ezekben is *szinte csak az általános műveltségi tárgyakat oktatják magyar nyelven, a szakma oktatása ukránul folyik.*

Az ukránból osztályzatot kapott kárpátaljai magyar tanulók viszont a felvételi vizsgán írandó ukrán tollbamondás után általában nem folytathatták a felvételizést a tollbamondáson elért elégtelen osztályzat miatt. Az 1995/1996-os tanévben az ukrán nyelvű felvételizésre kényszerült magyar gyerekek közül senki sem nyert felvételt az ungvári egyetemre.

A továbbtanulók aránya a kárpátaljai magyar lakosság körében már most nagyon alacsony, többek között a nyelvi korlátok miatt; elsősorban a szakmunkásképzőbe jelentkezők aránya elképesztő. Az 1993/94-es tanévben például 1587 tanuló szerzett Kárpátalja valamelyik magyar tannyelvű iskolájában általános iskolai végzettséget. A következő (1994/95-ös) tanévben 736 tanuló (46,3 százalék) középiskolában folytatta tanulmányait, 614 (44 százalék!) *sehol sem tanult tovább*, és mindössze 154 gyerek (9,7 százalék) nyert felvételt valamelyik szak- vagy szakközépiskolába, s feltételezhető, hogy ebben a szakoktatás ukrán nyelvűsége is közrejátszik.

A kárpátaljai magyar diákok esetleg magyarországi egyetemeken, főiskolákon és szakiskolákban tanulhatnak tovább. Ám aki a tanulmányok befejezése után Ukrajnában kíván boldogulni, annak mégis szüksége lesz az ukrán nyelv ismeretére. Ha ugyanis a kárpátaljai magyar értelmiségi és szakmunkás réteg csupán saját etnikumának településterületén belül tud érvényesülni, a közösség teljesen elszigetelődhet, a már így is magas munkanélküliség tovább növekedhet, ami a jelenlegi ukrain gazdasági viszonyokat tekintve tovább ronthatja amúgy sem túlságosan kedvező kilátásainkat, s ez többek között felgyorsíthatja a már most is jelentős kivándorlást (például a magyarországi oktatási intézményekben végzett kárpátaljai magyar diákok egy része a gazdasági okok mellett azért nem tér majd haza, mert nem tud ukránul), melynek elsődleges célpontja Magyarország.

Az sem mellékes, hogy ha egy kárpátaljai magyar lakos nem tanulja meg az ukrán nyelvet, számos állami tisztség betöltésétől esik el. Az alkotmány rögzíti például, hogy Ukrajna elnökévé (egy sor más követelmény mellett) csak olyan személy választható, aki beszéli az államnyelvet (103. cikkely). Még ha a köztársasági elnöki posztról valószínűleg egyelőre egyetlen kárpátaljai magyarnak sem kell azért lemondania, mert nem beszél ukránul, az jóval érzékenyebben érintheti a közösséget, hogy az alkotmány 127. cikkelye értelmében bírói tisztségre a minősítő bizottság csak olyan ukrán állampolgárt javasolhat, aki huszonöt évesnél nem fiatalabb, felsőfokú jogi végzettséggel és legalább hároméves jogi gyakorlattal rendelkezik, legalább tíz éve Ukrajnában él, és beszéli az *államnyelvet*.

A köztársasági elnök mellett működő nyelvpolitikai tanács *Az ukrán nyelv* címmel elfogadott programja pedig a következő célt tűzi ki: létre kell hozni az alapokat ahhoz, hogy „az ukrán nyelv alapvető érintkezési közeggé váljon Ukrajnában”. Szerepel továbbá a dokumentumban, hogy az állami posztok betöltésénél figyelembe veszik a jövőben az államnyelv ismeretét. Az 1997. szeptember 24-én elfogadott új ukrain választási törvény pedig úgy rendelkezik, hogy Ukrajnában képviselő lehet az az ukrán állampolgár, aki betöltötte 21. életévét, legalább öt éve folyamatosan az országban él, és tökéletesen beszéli az államnyelvet, azaz az ukránt.

Az ukrán nyelv elsajátításáról szólva az iskolai oktatás mellett figyelembe kell vennünk az ukrán nyelvvel szembeni attitűdöket, a gazdasági helyzetet, a régió demográfiai összetételét és az egyes nemzetiségek jellemző településszerkezetét, a nyelvek és nyelvváltozatok közötti távolság mértékét.

Attitűdök

A Beregszász székhelyű Spektrum Társadalomkutató Műhely a kárpátaljai magyar lakosság körében végzett, 22 településen 300 főre kiterjedő vizsgálata szerint a megkérdezettek többsége úgy vélte, hogy az ukrán függetlenség ez idáig összességében több rosszat hozott, mint jót. A felmérés eredményéből az is kiderül, hogy az adatközlőknek csupán töredéke, egészen pontosan mindössze 1,4 százaléka fogadja el az ukrán államot hazájának, ugyanakkor a megkérdezettek 53 százaléka számolt be arról, hogy ő vagy valamelyik családtagja valamilyen formában foglalkozott már vagy foglalkozik a Magyarországra való áttelepülés gondolatával.[\[24\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_24\)](#)

A már említett, 1996-ban végzett empirikus szociolingvisztikai vizsgálat egyik kérdésében az adatközlőknek egy ötfokú skálán (ahol 1 = egyáltalán nem, 5 = nagyon erősen) azt kellett meghatározniuk, mennyire kötődnek saját településükhöz, Kárpátaljához, Ukrajnához és a volt Szovjetunióhoz. A 144 válaszadó több mint fele (57 százalék) úgy vélte, hogy egyáltalán nem kötődik Ukrajnához, s mindössze 3,5 százalék mondta azt, hogy nagyon erősen. Összességében a 144 fős kárpátaljai minta 92 százaléka az 1-től 3-ig terjedő skálán kötődik ahhoz az államhoz, amelyben él, és csak 8 százalék kötődik a közepesnél jobban.

A magyar nyelvhez, illetve ezen belül a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokhoz viszont pozitívan viszonyul a közösség. A minta 55,9 százaléka (76 fő) úgy vélte, hogy Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul.

Ha a kárpátaljai magyarság az Ukrán Köztársaság államnyelvéhez is ilyen elutasítóan viszonyul, az ukrán nyelv oktatásának jelenlegi helyzetét is figyelembe véve tovább csökken annak az esélye, hogy a közösség a megfelelő szinten elsajátítja az ukrán nyelvet.[\[25\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_25\)](#) A negatív attitűdöket erősítheti Ukrajna szinte katasztrofális gazdasági helyzete is, illetve az, hogy Kárpátalja magyar lakossága életmódjával nagymértékben függetleníteni tudta magát az állam ellenőrzése alatt álló jövedelemforrásoktól. A kárpátaljai magyarok ugyanis a háztáji gazdálkodás révén már a Szovjetunió fennállásának idején is többé-kevésbé megkímélték magukat a szovjet gazdaságot jellemző áru- és élelmiszerhiánytól azáltal, hogy megtermelték maguknak a legszükségesebbeket, így a falusi

lakosság függetlenebb maradhatott a csak bérből és fizetésből élő városiaknál. Kertje, pontosabban kisebb-nagyobb háztáji gazdasága minden falun és kisvárosban élő kárpátaljai magyarnak van (kivéve természetesen a lakótelepen élőket), beleértve a munkásokat és értelmiségieket is, akik munkaidő után látják el a gazdaságot. A falusi magyar lakosság számottevő része ugyan a közeli városok gyáraiban és üzemeiben dolgozott egészen addig, amíg a függetlenné vált Ukrajnában szinte teljesen leállt az ipari termelés, hiszen a néhány évvel ezelőtt még kielégítőnek nevezhető közlekedés lehetővé tette számukra az ingázást, s ezzel a háztáji fenntartását. Ukrajna függetlenné válása óta a nagyüzemi mezőgazdasági szerkezet összeomlott, az ipari termelés szinte teljesen leállt, tömegessé vált a munkanélküliség. Ennek következtében a háztáji gazdaság szerepe tovább növekedett, sokak számára (a határmenti feketekereskedelem, illetve a magyarországi illegális munkavállalás mellett) az egyetlen jövedelemforrást jelenti. A szinte semmilyen jövedelemmel nem rendelkező lakosság gyakorlatilag östermelést folytat. A kárpátaljai magyarságnak a bértől és fizetéstől, azaz voltaképpen az államtól való viszonylagos függetlenségét jól példázza a már említett Spektrum Társadalomkutató Műhelynek a kárpátaljai magyar lakosság körében 1995 folyamán végzett vizsgálata, amely során többek között arra is választ kerestek, hogy a munkahelyi jövedelmek mekkora részét teszik ki az adatközlők családi bevételének. Az eredmények a következőképpen alakultak: *A munkahelyi jövedelmek a család bevételének mekkora részét adják?*

0 – 25%-át – 50,8%,
25 – 50%-át – 21,1%,
50 – 75%-át – 14,7%,
75 – 100%-át – 13,4%.

Ha egy kisebbségi közösség életmódjában viszonylag függetleníteni tudja magát attól az államtól, ahol él, az azt jelenti, hogy tulajdonképpen nincs is igazából szüksége arra, hogy elsajátítsa annak nyelvét, hiszen a boldoguláshoz nincs vagy csak kevésbé van rá szüksége. Visszajára fordulhat tehát a folyamat: amíg a Szovjetunió fennállása idején Magyarország lényegesen jobb gazdasági helyzete, az anyaországhoz fűződő pozitív attitűd erősítette a kárpátaljai magyarság identitástudatát, közvetve bár, de segítette nyelvi és fizikai megmaradását, jelenleg éppen ez a gazdasági vonzerő csábítja Magyarországra főként a bérből és fizetésből megélni képtelen értelmiségi és középréteget, s így a közösség felbomlásának veszélye is felmerülhet.

A demográfiai helyzet

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy bár Kárpátalja nyelvileg és etnikailag meglehetősen vegyes lakosságú terület, a magyarság mégis viszonylag homogén tömböt alkot, s ez a többé-kevésbé összefüggő településterület – a Felső-Tisza vidékének elszigetelődött szórványmagyarságát leszámítva – a XX. század végére sem szakadozott szét teljesen, annak ellenére, hogy e század folyamán többször próbálkoztak mesterséges megbontásával. Az 1989-es népszámlálási adatok szerint az ukrainai magyarság legnagyobb része – a 163 111 magyar közül 155 711, azaz 95,4 százalék – Kárpátalján él, csak ebben a megyében őshonos, Kárpátalján belül pedig négy járásban (ungvári, munkácsi, beregszászi, nagyszőlősi) él a kárpátaljai magyarság 89 százaléka. Ez a négy járás, amellet, hogy egymással is szomszédosak, közvetlenül az ukrán–magyar államhatár mellett terül el. Az egyes nemzetiségek a vegyes lakosságú falvakban is általában tömör csoportokat alkotnak: az egyes utcákat vagy negyedeket mindmáig a magyarok lakják, másokat az ukránok vagy cigányok.

Az ukrainai Pedagógiai Akadémia szakemberei is úgy vélik, hogy „az ukrán állami nyelv elsajátítása nagymértékben függ a konkrét szociális feltételektől, az ukrán nyelvközegtől, az iskolán kívüli gyakorlati nyelvhasználat lehetőségeitől (...). A túlnyomórészt magyarok által lakott járások nyelvi közegének elemzése arról tanúskodik, hogy a magyar tannyelvű iskolák többsége (71,2 százaléka) egynyelvű, vagyis magyar nyelvű, 11,1 százaléka kétnyelvű (ukrán

és magyar), 17,7 százaléka többnyelvű közegben működik. A magyar iskolák tanulói között végzett felmérések azt tanúsítják, hogy csak a gyerekek kisebb részének (35,5 százalékának) van módja arra, hogy az iskolán kívül is ukrán nyelven beszéljen.”

Ha figyelembe vesszük, hogy a kárpátaljai magyarok viszonya az ukrán államisághoz negatív, az ukrán nyelv presztízse alacsony, a kivándorlás gondolatával foglalkozók száma magas, az államnyelv oktatásának körülményei igen rosszak, a magyar településszerkezet pedig viszonylag elkülönült, akkor aligha számíthatunk arra, hogy a vegyes lakosságú településeken a magyar–ukrán kétnyelvűség akár hosszú távon is kialakulhat.

A nyelvelsajátítás folyamatában egyáltalában nem mellékes szempont a szóban forgó nyelvek genetikai és tipológiai viszonya, azaz a nyelvek és nyelvváltozatok közötti távolság mértéke sem. Köztudott, hogy a magyar és az ukrán nyelv sem genetikailag, sem tipológiaiilag nem tekinthető közeli rokon nyelvnek. Az ukrán és az orosz viszont közeli rokon nyelvek, ám ez ellenkező irányban befolyásolja a nyelvelsajátítást: a kárpátaljai magyarság nagy része orosz tudása révén passzívan többé-kevésbé érti az ukránt, de aktívan nem használja. A két nyelv grammatikai, lexikai rendszerének hasonlósága miatt nem nehéz vázlatos, hevenyészett ukrán megnyilatkozásokat tenni annak, aki beszél oroszul, de sokkal nehezebb hivatalosan megnyilatkozni ukránul, főként írásban. Amíg azonban valaki boldogul egy másik nyelvvel is, amelyet már többé-kevésbé ismer, nem fog energiát és időt áldozni egy következő nyelv megtanulására és használatára, ha pedig egy nyelvet nem próbálnak meg használni, nem sajátítják el igazán.

Nem feledkezhetünk meg továbbá a ruszin nyelv kérdéséről, vagyis arról, hogy a kárpátaljai ukrán/ruszin dialektust/nyelvet beszélő magyarok vajon ukránul tudnak-e vagy sem, hiszen a ruszin–ukrán nyelvi polémia eredménye hosszú távon akár az is lehet, hogy elismerik a ruszint mint különálló nyelvet. De ha nem így történik – és ez a valószínűbb –, egy szűk földrajzi terület dialektusának ismerete és egy nyelv standard változatának tudása közé akkor sem tehető egyenlőségjel. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ahogyan az a magyar ember, aki anyanyelvként egy magyar nyelvjárást beszél, és írni is tud, ha nem a standard változatban tud írni (azaz nem a kodifikált helyesírási szabályokat betartva), tulajdonképpen írástudatlannak számít, hiszen minden hivatalos irat kitöltéséhez segítséget kell kérnie. Hasonló a helyzet azokkal is, akik a helyi ukrán/ruszin nyelvváltozatot beszélik, hiába tudnak írni ezt a nyelvjárást használva, ez a tudásuk hivatalokban például mit sem ér.

S végül az sem mellékes szempont a nyelvtanulás sikerességében, hogy a magyar többségű településeken az ukránul sohasem tanult szülők sem tudnak segíteni gyermekeiknek az államnyelv elsajátításában, a házi feladatok elkészítésében. Így a tanulók kizárólag az iskolai órákra és a hiányzó tankönyvekre, szótárakra vannak (ha lennének tankönyvek és szótárak) utalva.

Politikai üzenet

Az, hogy a kárpátaljai magyarságnak minden évben újra és újra alkudoznia kell azért, hogy anyanyelvből és anyanyelven érettségizhessen és felvételizhessen, s az eredmény minden esetben csupán a minisztérium „jóindulatának” függvénye, fokozatosan ássa alá a kárpátaljai magyar oktatási rendszert: a bizonytalan helyzetet látó szülőben felmerülhet, nem lesz-e a későbbiekben gyereke kárára azzal, ha magyar tannyelvű iskolába járattja. Az anyanyelvi oktatás elszorvasztásának következményei pedig mindenki előtt ismeretesek.

Így látja ezt a KMKSZ is: „Ha egy magát demokratikusnak valló államban a kisebbségeket megfosztják az anyanyelvből, illetve az anyanyelven történő felvételizés lehetőségétől, ezáltal sorvadásra ítélik oktatásrendszerét, másodrangú polgárrá degradálva tagjait.” Az egyik kárpátaljai pedagógus szintén ettől tart: „A jövő ukrán állampolgárainak meg kell tanulniuk ukránul. Vajon a szülő nem azért fog-e az ukrán iskola mellett dönteni?”^[26]
(/print/11735#1999-f12-12_to_26) Orosz Ildikó, a KMPSZ elnöke is úgy véli, hogy mivel az

anyanyelvi felvételi vizsgázás lehetőségét megteremtő rendelkezés nem kötelező érvényű az Ungvári Állami Egyetemre nézve, és minden évben megújítandó, hátrányosan érinti a kárpátaljai magyarságot: „A bizonytalanság, hogy a következő évben megengedik-e ismét a magyar nyelvű felvételt vagy sem, épp olyan hatással lehet a magyar tannyelvű iskolákra, mintha egyértelműen megvonnák a magyarságtól ezt a lehetőséget. Hiszen a szülő, akinek a gyerek hatéves korában kell döntenie arról, milyen oktatási nyelvű iskolába írta gyermekét, látva a bizonytalanságot vagy ukrán tannyelvűbe írta be, vagy pedig valamely magyarországi tanintézményt választja, biztosítandó a gyerek jövőjét. Mindez hosszú távon a magyar nyelvű iskolarendszer összeomlásához vezethet.”[27] ([/print/11735#1999-f12-12_to_27](#))

Mindennek persze lehet sokkal fenyegetőbb üzenete is. A magyar nyelvű oktatás presztízsének rombolása akár a magyarság elszigetelését, esélyegyenlőségének megvonását is szolgálhatja. Perduk János, a KMKSZ már megszűnt Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottságának egykori elnöke a KMPSZ alapszervezeti elnökeinek konferenciáján nem zárta ki, hogy „mintha államérdek lenne, hogy a magyarság ne tudja az államnyelvet”. A KMPSZ közgyűlése is hasonló tartalmú állásfoglalást tett közzé: „Az ukrán érettségi, illetve felvételi nyelvvizsga kötelezővé tétele az iskolákban, illetve a közép- és felsőoktatási intézményekben mintegy harminc éve élvezett jogot von meg a magyar közösségtől. A magyar tannyelvű iskolák végzőseit megfosztja az egyenlő, tisztességes verseny esélyétől, s hosszú távon felemelkedésre képtelen, másodrendű állampolgárokra degradálja a magyar nemzeti kisebbség tagjait. A helyzetet súlyosbítja, hogy az állami oktatásügyi szervek nem biztosították az ukrán nyelv megfelelő szintű elsajátításához szükséges feltételeket, a nyelv oktatása a nemzetiségi iskolákban is az anyanyelv oktatásának koncepciójában történik, ami eleve lehetetlenné teszi az ukrán nyelv magyar ajkúak általi elsajátítását.”

Arról sem illik megfeledkeznünk, hogy az anyanyelvi felvételizés joga megvonásának anyagi következményei is lesznek. 1993-tól az ukrainai szakiskolákba és egyetemekre, főiskolákra az intézmények az államilag szabályozott kereten felül saját belátásuk szerint további hallgatókat vehetnek fel, önköltséges alapon. A gyakorlatban mindez úgy működik, hogy aki a felvételi vizsgákon szerzett pontszámok alapján elérte a megszabott ponthatárt, az felvételt nyer az adott oktatási intézménybe, aki viszont nem érte el a felételhez szükséges pontszámot, annak lehetősége nyílik önköltséges alapon megkezdeni tanulmányait.

Ha a kisebbségi polgárokat megfosztják az anyanyelvi felvételizés jogától, nyilvánvaló, hogy a nem ukrán anyanyelvű felvételizők eleve hátrányos helyzetből indulnak, és csak arra lesz esélyük, hogy önköltséges alapon tanuljanak tovább. Az Ungvári Állami Egyetem filológiai karán az 1996/97-es tanévben 500 USA-dollárnak megfelelő ukrán hrvnyát kellett fizetnie egy tanévre (2 szemeszterre) annak, aki saját maga fedezi oktatásának költségeit, az orvosi és jogi karon ez az összeg 900 USA-dollár volt. Egy ukrainai átlagpolgár havi jövedelme 40 USD körüli összeg.

Hogy a politika és az anyagi tényezők összefüggését elhanyagolni hiba lenne ebben az esetben (is), bizonyítják a Beregszászi Egészségügyi Szakiskolában történtek. A szakiskolában ápolónőket, szülésznőket és felcsereket oktatnak, vagyis az egészségügy számára képeznek szakembereket, ahol nagy szükség van magyar és magyarul értő káderekre; 1993-tól működött is egy magyar csoport az intézményben. Az 1996/1997-es tanévben azonban a tanintézmény vezetősége bejelentette, hogy az első évfolyamon a magyar csoport hallgatói csak tandíj ellenében kezdhetik meg tanulmányaikat, míg az ukrán csoportokban csak a diákok egy része kényszerül tandíjfizetésre. A szülők és a KMPSZ határozott fellépésének köszönhetően végül a tandíjat mérsékeltek a magyar csoportban is, ám az a gyakorlat továbbra is életben maradt, hogy minden évben újra kérvényezni kell újabb magyar csoport indítását. Az anyanyelvi felvételi ügye nem csupán politikai, hanem gazdasági kérdés is. S mint ilyen, döntően befolyásolja a kárpátaljai magyarság hosszú távú kilátásait.

Rasszizmus helyett

Ukrajna többnyelvű állam, ahol a lakosság közel egyharmada nem az államnyelvet beszéli anyanyelvként, s ahol a homogén nemzetállam kialakítását célul kitűző politikai elit céljai elérésére az oktatást is fel kívánja használni. Ebben a folyamatban az ukrán nyelv elterjesztése mellett az ukrán etnikum gazdasági és kulturális pozícióinak a megerősítésére is sor kerül.

A többségi csoport hatalmi helyzetének megszilárdítására a lingvicizmus jelenik meg eszközként. A lingvicizmus a mára szalonképtelenné vált rasszizmus helyett/mellett olyan ideológia, cselekvési mód, amelyet a hatalomnak és a (mind materiális, mind nem materiális) forrásoknak a nyelv (és az etnikum, faj vagy nemzetiség) alapján meghatározott csoportok közötti egyenlőtlen elosztásának kialakítására, legitimálására és újratermelésére használnak. A lingvicizmus révén az államok társadalmilag behatárolják a hatalom nélküli csoportok értékekhez való hozzájutását, s ezáltal e csoportokat fogyatékosnak tüntetik fel. „Ennek következtében a kisebbségek értékei (például nyelvük és kultúrájuk) erejüket veszítik, és nem válhatnak át más értékeké vagy a hatalmi szerkezet pozícióivá. Ugyanakkor a domináns csoport értékei (például nyelvük és kultúrájuk) társadalmi szinten megtartják értéküket, így más értékeké vagy a hatalmi szerkezet pozícióivá alakíthatók.”[\[28\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_28\)](#)

A lingvicizmus egyik fő megnyilvánulási tere Ukrajnában (is) a kisebbségi oktatás, annak ellenére is, hogy Ukrajna alkotmányának 53. cikkelye rögzíti: „A nemzetiségi kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak, vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a közületi tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével.” Erre azért nyílik lehetőség, mert Ukrajnában is a nemzetközi jogban bevett gyakorlatot alkalmazzák, amely definiálhatatlan, explicite kifejtetlen kategóriáktól, feltételektől teszi függővé a kisebbségi nyelven folyó oktatás engedélyezését. Az alkotmány idézett részében is szereplő „*anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket*” kitétel (és az abban szereplő vagy választó/megengedő kötőszó) megfelel több, az oktatás nyelvére is kitérő nemzetközi dokumentumban foglaltaknak, például A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája vagy a nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlások idevágó részeinek.

A lingvicizmusra utal, hogy a kisebbségek oktatási igényeinek kielégítésére Ukrajna Oktatásügyi Minisztériuma által kidolgozott dokumentum az átírási oktatási modellt tartja célszerűnek az ukrán kisebbségek számára, amely asszimilációhoz vezet. A tervezet az államnyelv ismeretét mint az érvényesülés előfeltételét kínálja a kisebbségek felé, s ezáltal a kisebbségi nyelveket mintegy lefokozza. Ez pedig egyértelműen lingvicizmus: „Amikor a kisebbségi nyelveket hátránynak tekintik, amely meggátolja a kisebbségi gyerekeket a sokra értékelt forrás – a többségi nyelv – elsajátításában, gyakran merül fel az az érv, hogy a kisebbségi gyerekeknek a saját érdekükben kell megszabadulniuk nyelvüktől. Ugyanakkor sok kisebbséget igazából az oktatási struktúrával akadályoznak meg abban, hogy tökéletesen elsajátítsák a többségi forrásokat, különösen a többségi nyelvet”,[\[29\] \(/print/11735#1999-f12-12_to_29\)](#) így téve őket a nyelvtervezés révén láthatatlanná.

Irodalom

Állásfoglalás 1997a. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség nyilatkozata. Kárpáti Igaz Szó, 1997. június 5., 3. o.

Állásfoglalás 1997b. A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének Állásfoglalása az Oktatási Minisztérium Az ukrán nemzetiségi kisebbségek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai című tervezetével kapcsolatban. Kárpáti Igaz Szó, 1997. június 5., 3. o.

Állásfoglalás 1997c. A KMPSZ elnökségének állásfoglalása A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai című tervezettel kapcsolatban. Kárpáti Igaz Szó, 1997. szeptember 27., 3. o.

Arel, Dominique 1995. Language Politics in Independent Ukraine. Towards One or Two State Languages. Nationalities Papers. Volume 23, No. 3, September 1995.

Bagu Balázs 1996a. Anyanyelvi oktatás Kárpátalján. In Cserniczkó István és Váradi Tamás szerk.: Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest, 47–50. o.

Bagu Balázs 1996b. Magyar tannyelvű szakoktatás Kárpátalján. Közoktatás III/2., 8–9. o.

Balla D. Károly 1993. Kis(ebbsegi) magyar skizofrénia. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest.

Balla D. Károly szerk. 1993. Mezsgyén állva. A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén. Ungvár–Budapest, Galéria Kiadó.

Botlik József és Dupka György 1991. Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Budapest–Szeged, Mandátum–Universum.

Botlik József és Dupka György 1993. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár–Budapest, Intermix.

Büky László 1994. Lizanec P. N.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. Magyar Nyelv, XC., 100–107. o.

Csanádi György 1996. Egy osztályra hat nyelvtankönyv. Ukránóra a Mikes Kelemenben. Kárpáti Igaz Szó, 1996. november 5., 6. o.

Cserniczkó István 1995. A tannyelv szerepe az egy-, illetve kétnyelvűség kialakításában. Közoktatás, III/1., 6–7. o.

Cserniczkó István 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Osiris Kiadó.

Dupka György 1994. A magyarság számának, összetételének és településterületének változása Kárpátalján (1910-től napjainkig). In Kovacsics József szerk.: Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 164–174. o.

Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán 1990. Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Ungvár, Kárpáti Kiadó.

Göncz Lajos 1995. A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. In Kassai Ilona szerk. Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 65–81. o.

Előírás 1996. A nyelvtörvény előírásairól. Kárpáti Igaz Szó, 1996. július 23., 3. o.

Felhívás 1997. Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv-tanárainak felhívása. Kárpátaljai Szemle, 1997/1., 5. o.

Gal, Susan 1991a. Kódváltás és öntudat az európai periférián. In Kontra Miklós szerk.: Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 123–157. o.

Gal, Susan 1991b. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? Regio, 91/1., 66–76. o.

Göncz Lajos 1995. A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. In Kassai Ilona szerk.: Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. Budapest, MTA

Nyelvtudományi Intézet, 65–81. o.

Grozdova, I. N. 1971. Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyarság körében. In Ortutay Gyula főszerk.: Népi kultúra – népi társadalom. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve, V–VI., Budapest, Akadémiai Kiadó, 457–466. o.

Katona Lóránt 1963. Ukrán–magyar szótár. Budapest–Uzsgorod, Akadémiai Kiadó–Kárpátontúli Területi Kiadó.

Kiss Jenő 1994. Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kiss Jenő 1996. Társadalom és nyelvhasználat. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kocsis Károly és Kocsisné Hodosi Eszter 1992. Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében. Budapest, Tankönyvkiadó.

Kontra Miklós 1994. Lizanec P. N.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, I. kötet. Magyar Tudomány, 94/3., 362–364. o.

Kontra Miklós 1996. Magyar nyelvhasználat határainkon túl. In Diószegi László szerk.: Magyarságkutatás 1995–96. Budapest, Teleki László Alapítvány, 113–123. o.

Kontra Miklós 1997. Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól”? Korunk, 1997/1., 75–79. o.

Kontra Miklós 1998. Jog, oktatás, nyelvészet és nyelvművelés. Kritika, 98/1., 20–22. o.

Kovács Elemér 1996. Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. Kárpátaljai Szemle, IV/6., 18–19. o.

Közlemény 1996. Közlemény a KMKSZ választmányának 1996. november 10-i beregvári üléséről. Kárpátaljai Szemle, 1996/8., 3. o.

Közlemény 1997. A Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás Közoktatási Főosztályának Közleménye a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetségnek a Kárpáti Igaz Szó 1997. június 5-i számában megjelent tiltakozó nyilatkozatával kapcsolatban. Kárpáti Igaz Szó, 1997. június 14., 1. lap.

Lanstyák István 1995. Kétnyelvű egyén – kétnyelvű közösség – kétnyelvű iskola. In Identitásunk alapja az anyanyelvű oktatás. Érveink az ún. alternatív-kétnyelvű oktatással szemben. Pozsony, A Mécs László Alapítvány Kiskönyvtára, 7–20. o.

Lanstyák István 1996. Kinek (nem) jó a kétnyelvű oktatás? Irodalmi Szemle, 1996/5., 80–90. o.

Lesznyák Márta 1996. Kétnyelvűség és két tannyelvű oktatás. Magyar Pedagógia, 96/3., 217–230. o.

Lizanec P. N. 1992. A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Lizanec P. N. 1996. A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza, II. kötet. Ungvár, Patent Nyomdaipari Vállalat.

Lizanec, Petro és Horváth Katalin 1992. Ukrán nyelv kezdőknek. Ungvár, Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ.

- Miller, J. 1994. Commonwealth of Independent States (CIS). In R. E. Asher et al eds. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford, New York, Seoul, Tokyo, Pergamon Press. 613–614. o.
- Nyilatkozat 1996. A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. *Kárpátaljai Szemle*, 1996/8., 8. o.
- Orosz Ildikó 1992. *Non scholae, sed vitae...* In *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája*. Budapest–Ungvár, Hatodik Síp Könyvkiadó, 52–64. o.
- Orosz Ildikó 1995. *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix.
- Orosz Ildikó–Csernicskó István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Budapest, Tinta Publishers.
- Palkó István–Palkó Gyula: *Magyar–ukrán, ukrán–magyar kisszótár*. Ungvár, Tárogató Könyvek, 1997.
- Phillipson, Robert–Rannut, Mark–Skutnabb-Kangas, Tove 1994. Introduction. In Skutnabb-Kangas, T., Phillipson, R. szerk.: *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*. Berlin, Mouton de Gruyter, 1–22. o.
- Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove 1997. Nyelvi jogok és jogsértések. *Valóság*, 97/1., 12–30. o.
- Shamshur, Oleg and Izhevskaya, Tetiana 1994. Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society*, Vol. 1., No 1., 29–39. o.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Szociológiai kutatás a kárpátaljai magyarság értékrendjéről és a kisebbségi lét alapproblémáiról (Dokumentáció). Beregszász–Budapest, Spektrum Társadalomkutató Műhely–Balázs Ferenc Intézet, I–II. kötet, 1995.
- The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities Explanatory Note. The Hague: Foundation on Inter-Ethnic Relations, October 1996.
- Tóth Mihály 1996. Gondolatok az ukrán nemzetiségi kisebbségek jogairól. *Kárpáti Igaz Szó*, 1996. június 18., 4. o., június 25., 4. o.
- Trudgill, Peter 1992. *Introducing Language and Society*. Penguin English.
- Trudgill, Peter 1996. Az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia – szociolingvisztikai nézőpontból. In Csernicskó István és Váradi Tamás szerk.: *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., 1–10. o.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged, JGYTF Kiadó.
- de Varennes, Ferdinand 1993. Language and Freedom of Expression in International Law. *Human Rights Quarterly*, 16: 163–186. o.
- Varga Béla 1994. Leonyidok párharca. Az ukrán elnökválasztás második fordulójában. *Kárpátaljai Szemle*, II/6., 5. o.

Jegyzetek

[1] ([/print/11735#1999-f12-12_from_1](#)) L. Wardhaugh 1995: 311., Phillipson–Skutnabb-Kangas 1997: 25., Skutnabb-Kangas 1997: 6., Trudgill 1992: 44., 1997: 59–60. o. Az írás korábbi változataihoz fűzött megjegyzéseikért és tanácsaikért köszönet illeti Beregszászi Anikót, Lanstyák Istvánt, Kontra Miklóst és Sándor Klárát. A tanulmányban kifejtetteket részletesebben lásd Cserniczkó (1998)-ban és Orosz–Cserniczkó (1999)-ben.

[2] ([/print/11735#1999-f12-12_from_2](#)) Vö. „Az orosz nyelv nem számít az SZSZKSZ kötelező államnyelvének. Mint ismeretes, az SZSZKSZ-nek nincs államnyelve (Deserijev 1966, 68).

[3] ([/print/11735#1999-f12-12_from_3](#)) A Szovjetunió fennállása idején az Ukrán SZSZK lakosai közül csak azok számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, akik ukrán tannyelvű iskolába jártak. Az 1989/1990-es tanévben az krajnai iskolák 73,6 százaléka ukrán tannyelvű volt, ám a tanulóknak mindössze 44,8 százaléka járt ukrán egy tannyelvű iskolába. Az 1990/1991-es tanévben az iskolák 73,5 százaléka volt az ukrán az egyetlen tannyelv, s a beiskolázottak 44,7 százaléka járt ilyen iskolába. Ugyanakkor viszont 1989/90-ben a tanulók 46,5 százaléka, 1990/91-ben 40,7 százaléka olyan iskolát látogatott, amelynek a tannyelve az orosz volt. Azaz az 1989/90-es tanévben az ukrainai iskolások 55,2 százaléka számára nem feltétlenül volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, s az iskolások 8,7 százaléka (akik nem orosz és nem ukrán tannyelvű iskolába jártak) egészen biztosan nem tanult ukránul. Az ukrán egy tannyelvű iskolába járók 44,8 százalékos, illetve az orosz egy tannyelvűbe járók 46,5 százalékos aránya az 1989/90-es tanévben főként akkor tűnik különösen érdekesnek, ha figyelembe vesszük, hogy az 1989. évi népszámlálási adatok alapján a köztársaság lakosainak 72,7 százaléka volt ukrán, 22,1 százaléka orosz nemzetiségű. Ez azt jelenti, hogy az ukrán nemzetiségűek közel egynegyede nem ukrán, hanem orosz iskolába járt (vö. Arel 1995: 604.). Kárpátalján is az országoshoz hasonló volt a helyzet. A kárpátaljai iskolák 81 százaléka ukrán tannyelvű volt az 1989/1990-es tanévben, és a beiskolázottak 81 százaléka ukrán tannyelvű osztályba járt, s ez az arány némileg meghaladja az ukránok arányát a területen belül. Orosz tannyelvű osztályba viszont a tanulók 8,1 százaléka járt, ez az arány pedig kétszerese az orosz nemzetiségűek arányának Kárpátalján (vö. Orosz 1995, 14, 16, Cserniczkó 1998, 24–33).

[4] ([/print/11735#1999-f12-12_from_4](#)) l. m. 12–13. o.

[5] ([/print/11735#1999-f12-12_from_5](#)) A népszámlálás önbevallásra alapuló adatai szerint tehát Kárpátalján jelentősen több volt a magyar–orosz, mint a magyar–ukrán kétnyelvűek száma, ami valószínűleg az orosz nyelv kötelező oktatásának és presztízisének tudható be.

[6] ([/print/11735#1999-f12-12_from_6](#)) Vö. Kontra 1996. A kérdőívben így szólt a kérdés: Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket? Az adatközlőknek a következő lehetőségeket adtunk meg a kérdőívben magyar, orosz és ukrán nyelvtudás értékelésére: anyanyelvi szinten; nagyon jól; jól; alig néhány szót; nem beszélek, csak értek; sehogy. L. még Cserniczkó 1998, 173–175.

[7] ([/print/11735#1999-f12-12_from_7](#)) A nyelvtörvény szövegét magyarul közli Botlik–Dupka (1993, 289–293).

[8] ([/print/11735#1999-f12-12_from_8](#)) A hivatalos magyar fordítás szerint: „Ukrajnában az állami nyelv az ukrán.” (Ukrajna Alkotmánya, 6. o.) L. még Kárpáti Igaz Szó, 1996. július 27., 5–12. o.

[9] ([/print/11735#1999-f12-12_from_9](#)) A Petro Lizanec és Horváth Katalin (1992) által összeállított Ukrán nyelv kezdőknek című kiadvány esetleg a felsőbb osztályokban, még inkább a középiskolában használható jobb híján, hisz céljait tekintve sem az iskolák számára készült.

[10] ([/print/11735#1999-f12-12_from_10](#)) A nevezett szótár: P. Csucska, O. Rot, J. Szák:

Magyar–ukrán szótár. Budapest–Ungvár, Akadémiai Kiadó–Kárpátontúli Területi Kiadó, 1961.

[11] ([/print/11735#1999-f12-12_from_11](#)) Palkó István–Palkó Gyula: Magyar–ukrán, ukrán–magyar kisszótár. Ungvár, Tárogató Könyvek, 1997.

[12] ([/print/11735#1999-f12-12_from_12](#)) Vö. Csanádi 1996. A Beregszászi járás Ukrajna egyetlen magyar többségű járása, itt a leginkább összefüggő a magyar településterület, s nyilvánvaló, hogy itt van a legkevesbé alkalma a magyar gyerekeknek ukrán nyelvi környezetben elsajátítani az államnyelvet, tehát az iskolai nyelvoktatás szerepe is itt a legnagyobb.

[13] ([/print/11735#1999-f12-12_from_13](#)) Phillipson, Rannut és Skutnabb-Kangas (1994), vö. The Hague Recommendation Regarding the Education Rights of National Minorities Explanatory Note, 12. cikk, 7. o.

[14] ([/print/11735#1999-f12-12_from_14](#)) Az Ukrán Oktatásügyi Minisztérium 1993-as rendelete, amely szerint tovább már nem kötelező oktatni az orosz nyelvet az ukrainai iskolákban, ellentmond a nyelvtörvény 27. cikkelyének, amely szerint az ukrán és az orosz nyelvet egyaránt kötelező oktatni az általános iskolákban (vö. Arel 1995, 610). Igaz, a nyelvtörvényt még a Szovjetunió fennállása idején, 1989-ben fogadták el, de az is tény, hogy máig is hatályos.

[15] ([/print/11735#1999-f12-12_from_15](#)) Az 1995/1996-os tanévre vonatkozóan az Ukrán Oktatásügyi Minisztérium 1996. január 29-i, 21. sz. (az ukrainai felsőoktatási intézményekbe való felvétel rendjéről szóló) rendeletének 13. pontja kimondja, hogy az ukrán nyelvből osztályozott végzősök kötelezően felvételi vizsgát tesznek (fogalmazás vagy tollbamondás formájában) ukrán nyelvből. Az ukrán nyelvből nem osztályozott tanulók abból a tárgyból tesznek felvételi vizsgát, amelyből osztályzatot tartalmaz a középfokú végzettséget igazoló dokumentum. Ugyanez a minisztérium az 1995. február 2-i, 26. sz., az érettségi vizsgákról szóló rendelete IV. fejezetének 4.14. pontjában kimondja, hogy az érettségi bizonyítvány mellékletében kötelező feltüntetni a tantervben szereplő valamennyi tantárgy osztályzatát. A 4.19. pont pedig arról rendelkezik, hogy a nem a fenti követelmények szerint kiállított okmányok érvénytelennek tekintendők (Felhívás, 1997).

Az ukrán nyelv pedig szerepel a tantervekben.

Végül Ukrajna Oktatásügyi Minisztériuma 1996. május 16-án újabb rendeletet adott ki (I/9-210. számmal), amely szerint engedélyezi, hogy azon nemzetiségi iskolák, amelyek mindössze 450 órában oktatták az ukrán nyelvet, az érettségi bizonyítványokban ne osztályozzák a tanulókat, hanem azt írják, hogy tanulta az ukránt. A minisztériumi rendeletet Kárpátaljára vonatkoztatva a megyei tanügyi főosztály vezetője, Vaszil Roszul 468. sz. rendeletével megerősítette (vö. Kárpáti Igaz Szó, 1996. augusztus 3., 4. o., illetve augusztus 17., 4. o.).

[16] ([/print/11735#1999-f12-12_from_16](#)) Kárpáti Igaz Szó, 1997. április 15., Népszabadság, 1997. április 15., április 24., Beregi Hírlap, 1997. április 24.

[17] ([/print/11735#1999-f12-12_from_17](#)) Népszabadság, 1997. április 24.

[18] ([/print/11735#1999-f12-12_from_18](#)) Kárpáti Igaz Szó, 1997. május 31.

[19] ([/print/11735#1999-f12-12_from_19](#)) Kárpáti Igaz Szó, 1997. június 3.

[20] ([/print/11735#1999-f12-12_from_20](#)) Vö. Skutnabb-Kangas 1997, 25, Göncz 1995, 68, Lesznyák 1996, 26, Kontra 1997, 77. A kétnyelvű oktatás nem minden típusa eredményez egynyelvűséget a többség nyelvén, és nem minden esetben vezet asszimilációhoz. A kétnyelvű oktatás eredményeit minden esetben meghatározzák az oktatás céljai és módszerei. Erről

részletesebben lásd Göncz (1995), Cserniczkó (1995), Lanstyák (1995, 1996), Kontra (1997).

[21] ([/print/11735#1999-f12-12_from_21](#)) Magyar Napló, 1996. október, 47–52. o.

[22] ([/print/11735#1999-f12-12_from_22](#)) A frissen bejegyzett nem állami, hanem alapítványi Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolát kivéve, ahol tanítói, angol–földrajz, angol–történelem és történelem–földrajz szakon folyik képzés.

[23] ([/print/11735#1999-f12-12_from_23](#)) A tantárgy minden szakon való bevezetése egyértelmű nyelvtervezési lépés: a nyelvtörvénynek és az alkotmánynak megfelelően az ukrán nyelvet kell az államigazgatás és hivatali érintkezés nyelvévé tenni, ám ehhez előbb fel kell éleszteni az ukrán hivatali nyelvet, elsősorban az értelmiség körében.

[24] ([/print/11735#1999-f12-12_from_24](#)) Vö. Kovács 1996. Egy a kárpátaljai magyar értelmiségieket megszólaltató, azonos szempontok alapján készült interjúkat tartalmazó kötet mélyinterjúból is az cseng ki, hogy a kárpátaljai magyar értelmiség nem érzi hazájának Ukrajnát (vö. Balla szerk. 1993).

[25] ([/print/11735#1999-f12-12_from_25](#)) A már többször említett szociolingvisztikai vizsgálat során azt a kérdést is feltettük az adatközlőknek, hogy ha valaki csak ukránul/magyarul/oroszul tud Kárpátalján, az a) könnyen boldogul, b) lehetnek nehézségei, c) nehezen boldogul. Annak ellenére, hogy Kárpátalján belül az ukránok vannak jelentős többségben, illetve hogy az ukrán államnyelvi státusú, a 144 válaszadó 61,5 százaléka úgy vélte, hogy aki csak oroszul tud Kárpátalján, az könnyen boldogul, arra a kérdésre viszont, hogy hogyan boldogul Kárpátalján az, aki csak ukránul tud, a megkérdezetteknek csak 59,4 százaléka felelte azt, hogy könnyen. Igaz, senki sem vélte úgy, hogy a csak ukránul beszélők nehezen boldogulnak Kárpátalján, a csak oroszul beszélők ellenben az adatközlők 2,8 százaléka szerint nehezen boldogulnak. De még így is úgy tűnik, hogy a kárpátaljai magyarság körében az orosz nyelv presztízse máig valamivel magasabb, mint az ukráné. (Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, hogyan boldogul? kérdésre adott válaszok: könnyen boldogul – 0 százalék, lehetnek nehézségei – 49,7 százalék, nehezen boldogul – 50,3 százalék.)

[26] ([/print/11735#1999-f12-12_from_26](#)) Kárpátaljai Szemle, 1997/1.

[27] ([/print/11735#1999-f12-12_from_27](#)) Közoktatás, 1996/3., 10–11. o.

[28] ([/print/11735#1999-f12-12_from_28](#)) Skutnabb-Kangas 1997, 65).

[29] ([/print/11735#1999-f12-12_from_29](#)) Phillipson–Skutnabb-Kangas 1997. 25.

Megjelent: Beszélő folyóirat (<http://beszelo.c3.hu/archiv>) ^[2], **12. szám, Évfolyam 4, Szám 11 (<http://beszelo.c3.hu/epublish/1/444>) ^[3]**

- Előző cikk: Az önpusztítás karnevalja (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-onpusztitas-karnevalja>)

- Következő cikk: Hegedüs Andrásról Hegedűs B. András szubjektív jegyzetei (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/hegedus-andrasrol-hegedus-b-andras-szubjektiv-jegyzetei>) [5]
- Extra Hungariam (<http://beszelo.c3.hu/rovatok/extra-hungariam>) [6]

Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/nyelvtervezes-karpataljan> (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/nyelvtervezes-karpataljan>)

Links:

[1] <http://beszelo.c3.hu/szerzok/csernicsko-istvan>

[2] <http://beszelo.c3.hu/archiv>

[3] <http://beszelo.c3.hu/epublish/1/444>

[4] <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-onpusztitas-karnevalja>

[5] <http://beszelo.c3.hu/cikkek/hegedus-andrasrol-hegedus-b-andras-szubjektiv-jegyzetei>

[6] <http://beszelo.c3.hu/rovatok/extra-hungariam>